

Vragen stellen

West-Friese Ekklesia 5 oktober 2025.

Geen gemaar

(Remco Campert)

Het grootste, het mooiste
is natuurlijk
dat je je een opvatting
weet eigen te maken
een geloof, een wandelstok
een idee van alles en nog wat
een overtuiging goddomme
principes, linialen
die op de schoorsteenmantel niet
kromtrekken, een vlag
die in de wind niet scheurt
niet nat wordt in de regen,
zekerheden, pensioen,
rente en op de Bank van Engeland
een zak vol geld,
doorzicht en inzicht, kunst-
verlichting, vertrouwen
in de wijsheid op de grafsteen,
elke film een happy ending, hoop
op de veilige thuisvaart
je spiering een kabeljauw
en aan de haven huilend
moeder de vrouw.

Natúúrlijk is dat
het grootste, het mooiste

en geen gemaar.

Geen gemaar. Een geloof, een overtuiging, principes, vertrouwen, dogma's, zekerheid. Daar gaat het om. Dezelfde zekerheid die naar voren komt in het boek Spreuken. De materialistische component is misschien wat minder sterk dan in het gedicht van Campert (maar zeker niet afwezig), en de ethische kant

staat wat meer op de voorgrond, maar uiteindelijk gaat het om de rotsvaste overtuiging dat alles wezenlijk in orde is: boontje komt om zijn loontje, en wie goed doet goed ontmoet.

Maar van 'geen gemaar' is geen sprake in de bijbel, zelfs niet binnen het kleine geheel van de wijsheidsgeschriften. Stemmen en tegenstemmen, woord en weerwoord, en wel degelijk een levensgroot 'maar' klinkt op. Soms brutaal-kritisch en zelfbewust, dan weer als een wanhopige schreeuw, of vermoeid en gedesillusioneerd. Stemmen die geen genoeg nemen met de vanouds overgeleverde wijsheden, die wat de vaders leerden durven te toetsen aan wat we om ons heen zien, denkers die hun ogen durven open te hebben, en niet weglopen voor hun vragen. Zo wordt het bijbelboek Spreuken, vol met zekerheden, meteen gevolgd door het boek Prediker. Dat dat boek in de canon is opgenomen is nogal een wonder, maar ik vind het ook heel troostend. Vragen, ook de meest vertwijfelde, de meest ondermijnende, hebben dus bijbels bestaansrecht. Sterker, die vragen mogen er niet allen zijn, ze zijn mededragers van de bijbelse boodschap, net zo goed als het vertrouwen, de lofprijzing en de leefregels dat zijn.

Net als Job, net als heel wat psalmdichters lijdt Prediker aan de vraagziekte. Hij reageert op de gedogmatiseerde levenswijsheid, tegen de massieve waarheden uit de traditie, waarvan o.a. het boek Spreuken de neerslag is. Nu moet ik de Spreuken niet tekortdoen. Er is veel verstandigs, waardevols en zelfs actueels in te vinden. 'Als azijn op loog is wie liedjes zingt bij een treurig hart.' 'Zet uw voet niet te dikwijls in het huis van uw naaste, opdat hij niet genoeg van u krijgt en u gaat haten.' 'Beter een schotel groente, waar liefde heerst, dan een gemeste os en haat daarbij.' Een stelling die niet alleen door moderne gezinstherapeuten van harte onderschreven zal worden, maar ook door de diëtisten van de Hartstichting, en Partij van de Dieren, niet te vergeten! Voor een groot deel bestaan de Spreuken uit volkswijsheden, vaak puntig en poëtisch geformuleerd, maar zowel naar de vorm als naar de inhoud niet iets waar Israël zich erg mee onderscheidde van de omliggende culturen.

Ook het boek Prediker bevat heel wat van zulke waarheden, en steeds spreekt er een opvallende nuchterheid uit, zo nuchter dat het bijna geestig is: 'Wanneer je ziet dat in het land de armen worden onderdrukt en het recht en de rechtvaardigheid geschonden, wees dan niet verbaasd. Want een hoge ambtenaar wordt door een hogere beschermd, en zij beiden weer door ambtenaren die nog hoger zijn. Een voordeel voor het land bij dit alles is een koning die de akkerbouw begunstigt.' (Pred. 5: 8) Hoeveel corruptie er ook moge heersen, als het land maar bebouwd wordt en de oogst binnengehaald, zodat de mensen tenminste te eten hebben. Het is diezelfde nuchterheid die hem vraagtekens laat zetten bij veel overgeleverde wijsheid. Boontje komt om zijn loontje? Helemaal niet! De rotzak heeft een heel wat lekkerder leven dan de sappelaar die geen vlieg kwaad doet, en de een sterft niet eerder of anders dan de ander. Wijsheid zo waardevol? Ha, alleen als je toevallig ook rijk en aanzienlijk bent, want naar een arme sloeber luistert niemand. En al dat harde werken dat ons zo aanbevolen wordt, wat levert het uiteindelijk nou helemaal op? Dat pessimisme, dat doorprikken van oude waarheden, dat maakt Prediker tot een

tegendraadse figuur. Maar is hij ook een cynicus? Ik denk het niet. Om te vatten waar het hem nu eigenlijk om gaat, moeten we eerst iets van zijn positie weten.

Prediker, Kohelet, tekent zichzelf ongegeneerd als een rijke en machtige vorst die groot aanzien genoot ('Grootse dingen heb ik ondernomen en meer bezit vergaard dan iedereen die voor mij in Jeruzalem heeft geregeerd. En bij dit alles wat ik voor mezelf verworven had, behield ik ook mijn wijsheid.' 2: 9). Hij leefde in een tijd van grote economische opbloei, rond 250 v.C. Al leefde Israël onder vreemde overheersing, die van de Hellenistische Ptolemeeën, er heerste rust en stabiliteit. De handel bloeide en de vele internationale contacten zorgden voor culturele vernieuwing. Maar wat is nieuw, zo vraagt Prediker dan. Hij ziet dat het systeem op dezelfde onderdrukking is gebaseerd als altijd. Er is niets nieuws onder de zon, het is allemaal ijdelheid, leegte, niets meer dan een zuchtje. Hier klinkt een woordspeling: het Hebreeuwse woord dat hier gebruikt wordt, is 'habel', zoals die ene zoon van Adam en Eva heet: Abel, zuchtje, nietsje. Als Prediker om zich heen kijkt, ziet hij: Abel, de weerloze, die altijd en overal het slachtoffer is. Die hele culturele vernieuwing, die bloeiende economie: Abel. En Prediker, met al zijn rijkdom, macht en aanzien, sluit niet de ogen daarvoor. Hij ziet. Hij zet de televisie niet uit omdat de kinderen uit steeds dezelfde, steeds weer nieuwe hongeroorden zijn eetlust bederven. Hij durft zijn ogen open te houden, ook als hij daardoor blijft zitten met onbeantwoorde vragen over Gods betrokkenheid bij de wereld. 'Zo zag ik, dat de mens niets kan ontdekken van het werk Gods, dat onder de zon geschiedt.' (8: 17, NBG). Zo met open vragen durven leven, is eerder moedig dan cynisch.

Wij hebben onze eigen vragen. Ook wij worden soms gedwongen vraagtekens te zetten achter onze tot dan toe vaste overtuigingen. De Joden hebben recht op een eigen land, dat stond na de Shoah toch als een paal boven water. Maar nu zien we (beter dan toen, in 1948) dat dat ten koste ging van de bewoners van het land. En nu, nu het grofst denkbare geweld heeft geleid tot meer dan 60.000 doden, meest weerloze burgers? Het Joodse recht op een eigen land, tot elke prijs? Of: je bent ervan overtuigd dat het onze plicht is vluchtelingen die hier asiel zoeken te helpen, maar je ziet dat de spankracht van de samenleving zwakker en zwakker wordt – nog los van de ophitsende taal van sommige politici. Wat als jouw ideaal blijkt te botsen met de richting die de democratische rechtsorde op wil (hopelijk na de aanstaande verkiezingen een beetje anders dan nu)? Stel je je idealen bij, of denk je: dan maar minder democratisch? Het vergt moed om dat soort vragen onder ogen te zien.

Die moed laat ook de Prediker zien, want het is niet met droge voldoening dat hij zijn constatering over doet, dat hij niets van Gods handelen in zijn wereld kan ontdekken. Hij is geen Richard Dawkins of Herman Philipse, die er met heel hun niet geringe intellectuele vermogen in atheïstische manifesten op uit zijn om de onzin van geloven aan te tonen. In zijn schijnbaar laconiek-nuchtere constatering klinkt pijn en verlangen door. Juist omdat hij weet heeft van de wereld-zoals-die-zou-moeten-zijn, juist omdat hij idealen heeft, omdat hij het wezen van de Thora kent, doorziet Prediker de peptalk van politici en spraakmakers, doorziet hij de loosheid van de bejubelde economische groei en vernieuwing van zijn tijd. Hij heeft weet van een ander visioen dan dat van economische groei of nostalgie

naar een monoculturele samenleving. Zien' is een sleutelwoord, het komt in die paar bladzijden Prediker 49 keer voor. Profeet Prediker. Juist doordat hij de wereld beziet in het licht van het visioen, ziet hij het onrecht en de onderdrukking.

Toch is het geen droefenis en hopeloosheid waar zijn rekening uiteindelijk op uitkomt. Het is bescheiden, en klinkt wat gedempt, maar binnen de donkere tegenstem die Prediker is, klinkt soms ook weer een lichte tegenstem op: 'Als iemand eet en drinkt en het goede geniet, dan is dat een geschenk van God.' (3: 13) En na een aansporing je brood met vreugde te eten, en je wijn met een vrolijk hart te drinken, je kleren vrolijk te laten zijn en een feestelijke geur te dragen: 'Geniet van het leven met de vrouw – de man – die je liefhebt. Geniet op alle dagen van je leven, die God je heeft gegeven', gevolgd door de aansporing met volle inzet te doen wat je hand vindt om te doen (9: 7-10). Dat laatste maakt zijn program dus wezenlijk anders dan het oppervlakkige 'eten, drinken en vrolijk zijn want morgen zullen we sterven'. Doen wat je hand vindt om te doen, in het licht van het visioen van leven in vrede en gerechtigheid, voor jezelf en je naaste, dichtbij en ver.

Niet in de nieuwe ontwikkelingen op het wereldtoneel, niet in wat de heersers – of reclamemakers – aanprijzen als de vervulling van dromen en verlangens, maar in het kleine gebeuren van mensen die van elkaar houden, die genieten van hun dagelijks brood, daarin ziet Prediker kennelijk iets oplichten van het visioen. In het gewone, alledaagse leven, dat op waarde geschat wordt, dat genoten wordt, ziet hij het licht van de goddelijke belofte weerkaatst. Het is belofte en vervulling tegelijk. het is zoals de sabbat, de rustdag, de bekroning van de week, de sabbat, die als een koningin begroet wordt, omdat die in het menselijk bestaan de toekomst van God al zichtbaar, al concreet aanwezig maakt. Ik vond dat nergens mooier verbeeld dan in een gedicht van Ida Gerhardt, 'Zondagmorgen':

Zondagmorgen

(Ida Gerhardt)

Het licht begint te wandelen door het huis
en raakt de dingen aan. Wij eten
ons vroege brood gedoopt in zon.
Je hebt het witte kleed gespreid
en grassen in een glas gezet.
Dit is de dag waarop de arbeid rust.
De handpalm is geopend naar het licht.

Bettine Siertsema